

KASZA PÉTER

MAGYARORSZÁG 1526-BAN

Krúdy királyregényei

Krúdy regényt írt, nem történelemkönyvet. Ugyanakkor messzemenőig tájékozódott a témájáról. Ha valaki Krúdyval a kezében akarna eligazodni 1526 Magyarországnak felső köreiben, elég pontos információk lennének a birtokában.

■ Ha az ember azzal a feladattal szembesül, hogy Krúdy *Mohácsáról*, illetve királyregényeiről, a *Festett királyról* és *Az első Habsburgról* kell írnia a *Korunkba*, jó, ha tudja, hogy nem járatlan úton halad. A folyóirat 1927. májusi számában Benedek Marcell írt ismertetést és kritikát az előző évi Mohács-évforduló kapcsán megjelent két történelmi regényről, a Krúdy-féle *Mohácsról* és Gulácsy Irén *Fekete vőlegények* című nagyregényéről. Rögtön hozzá is tehetjük, hogy az előbbiről nem volt túlzottan hízelgő véleménye. Elismerően szólt ugyan Krúdy jellemábrázoló erejéről, de összességében úgy vélte, „hogy Krúdynak igazában idegen az a kor, amellyel foglalkozik, s tanulmányai közben meglepetten bukkan egy-egy jellemző vonásra, amit aztán újdonság gyanánt tálal a közönség elé. Pepecselő művészete a nagy látóhatárokat nem tudja átfogni, a részletek közül nem tudja a szimbolikusan jellemzőket kiváltani.”¹ Érdekesnek tartja Krúdy megközelítését, hogy Mária királyné (illetve kisebb részben Lajos király) szemszögéből ábrázolja Mohács Magyarországot, de összességében arra jut, hogy Krúdy nem tudja regénnyé kovácsolni a novellatémát. „Mohács-regényéből csak egy igazság derül ki teljes világossággal: hogy az irodalmi impresszionizmus eljátszotta kis játékait, nagy feladatok megoldására nem alkalmas többé. Nagy, sorsdöntő epikus témákat nem lehet immár semmiféle »én« szűk látószögéből nézve a maguk sorsára kíváncsi tömegeknek bemutatni. Szabad, mondtam. De – nem lehet.”²

A kritika igazságtartalmának eldöntését az olvasóra bízom, de annyiban bizonyosan igaza van Benedek Marcellnak, hogy 1926-ra Mohács már az

évforduló nélkül is súlyos irodalmi témává nőtte ki magát, hiszen a fiatal király sorsa és a vereség okainak kutatása mindig is élénken foglalkoztatta nemcsak a történészeket, de a költőket, írók képzeletét is.

Ez érthető is, hiszen a mohácsi csata olyan fordulópont a magyar történelemben, melynek következményei évszázadokra határozták meg az ország sorsának alakulását. Az igazi dráma nem is a kétségtelenül súlyos katonai vereség, hanem inkább a fiatal király, II. Lajos váratlan és tragikus elvesztése volt. Halálával fiúörökös nélkül kihalt a Jagellók magyarországi ága, a megürült trónért folyó versenyfutásból pedig már középtávon a Habsburgok kerültek ki győztesen, és a dinasztiaaváltás alapvetően formálta át Magyarország jövőbeni lehetőségeit. Bár már a kortársak is tudatában voltak a csata jelentőségének, Mohács igazán a későbbi generációk szemében vált a keserű magyar sors szimbólumává.

A csata négyszázadik évfordulójára megjelent *Mohácsi-émlékkönyv*ben Rédey Tivadar közölt egy tanulmányt a Mohácsról szóló lírai és drámai alkotásokról,³ sokban támaszkodva Simai Ödön húsz évvel korábbi hasonló tárgyú írására.⁴ Míg Rédey és Simai alapvetően lírai alkotásokkal foglalkoztak, Dézsi Lajosnak a Magyar Történelmi Társulatnál megjelent összegzése⁵ a történelmi tárgyú szépirodalom egészét tárgyalta, így sorra vette az eposzok mellett a történelmi tárgyú regényeket is. Epikus jellegű, kifejezetten a mohácsi eseményeknek szentelt művekként Dézsi Listius László *Magyar Márs* és Etédi Sós Márton *Magyar Gyász* című eposzát, valamint P. Szathmáry Károly *Sirály*, Jósika Miklós *A zöld vadász*, illetve Baksay Sándor *Dáma* című regényeit mutatta be részletesebben, Krúdy frissen megjelent regényét épp csak említette. A fentiekből is látszik, hogy Krúdy irodalmilag gazdagon kiaknázott témához nyúlt, amikor 1926-ban belefogott a Mohács-téma feldolgozásába. Bár a legnagyobb, ha nem is mindig lelkesítő kritikái visszhangot a *Mohács* váltotta ki, Krúdy megközelítésének bemutatásakor érdemes figyelembe vennünk, hogy a regény nem maradt önálló kötet. Az író már a *Mohács* megírása előtt foglalkozott a témával, utóbb pedig két folytatást hozzáillesztve trilógiává bővítette a művet.

A Mohács és a királyregények

■ Benedek Marcellnak nyilvánvalóan nem volt lehetősége, hogy véleményt mondjon Krúdy másik két királyregényéről, hiszen azok 1927 tavaszán még meg sem íródtak. A mai olvasó vagy elemző azonban hibát követ el, ha csak a *Mohács*ot veszi górcső alá, hiszen az értelmezés csak a három mű együttes olvasatában felelhet meg Krúdy végleges koncepciójának. Az *első Habsburg* befejezése óta ugyanis világos, hogy Krúdy trilógiában gondolkodott. Sőt bizonyos értelemben nem alaptalan, ha tetralógiáról beszélünk.

A hagyományosan alapműnek tekintett *Mohács* elsőként folytatásokban jelent meg a *Magyarság* hasábjain 1926. szeptember 15. és október 30. között. Krúdy mindenképpen szerette volna, ha a regény még az évforduló évében könyv alakban is megjelenik, de erre tisztázatlan okokból nem került sor, így a *Mohács* csak 1927 januárjában jelent meg első ízben. Krúdy a *Pesti Futár*ban közölt interjújában nem is titkolta efelett érzett csalódását: „A regény Mohács címmel megjelent. Persze, nem a tavalyi négyszáz esztendő évfordulón, nem is a vásáros karácsonykor, hanem csendesesen, hirdetés nélkül, januárban, amikor állítólag senki sem vesz könyvet, hogy jámbor lelkét azzal megfertőzze.”⁶ Még ugyanebben az interjújában bejelentette, hogy két további regényt szándékozik írni: „A Mohácsot követi a többi regény: Szapolyairól, az Első Habsburgról és a többi urakról, akiknek Mohács-hoz valami közük volt.”

A koncepció nem maradt üres ígélet. A Szapolyairól szóló regényt szintén a *Magyarság* közölte 41 részletben 1929. június 26. és augusztus 14-e között, majd a rákövetkező évben a Franklin Társulat kiadásában könyv alakban is megjelent. Pár hónappal később, 1930. június 29-én kezdte közölni a *Pesti Napló* Az első Habsburg részleteit, könyvként pedig 1931-ben került az olvasók elé. Ezzel vált teljessé a trilógia, és a legtöbb ma elérhető összkiadás is ebben a sorrendben közli a regényeket. Ismereteim szerint egyedül a Magvető 1958-as kötete választotta azt a megoldást, hogy a trilógia mellett teljes szöveggel hozza a három regény sajátos sorsú előzményét *Az árnyékkirály* című kisregényt.

Előzménynek kell tekintenünk mind kronológiai, mind tematikai okokból. 1926. augusztus 8-án kezdte közölni a regény fejezeteit a *Pesti Napló*, az utolsó, 14. fejezet október 7-én jelent meg. A kisregény tehát egyfelől azért előzmény, mivel a *Mohács* részleteinek megjelenése előtt már megindult a közlése, másrészt a regény részben II. Ulászlóról szól, és csak felerészben II. Lajosról, így joggal tekinthető történetileg is a II. Lajos alakjára koncentráló *Mohács* előfutárának. Az írói szándék alapján azonban nem egyértelmű, hogy Krúdy valóban tetralógiát akart-e. Valószínűleg nem. Egyrészt *Az árnyékkirály* Ulászlóról szóló része aránytalanul rövid a másik három regényhez képest. Ennél is beszédesebb azonban, hogy Krúdy már azelőtt (1926 szeptemberében) elkezdte közölni a *Mohács* részleteit a *Magyarság* lapjain, hogy *Az árnyékkirály* ez év októberében a végéhez ért volna a *Pesti Napló*-ban. Még fontosabb, hogy a *Mohács* 1927-es első kiadásának végére *A király íródeákjának jegyzetei* címmel egy negyedik részt is illesztett, mely a folyóiratban közölt változatban még nem volt benne, ez pedig teljes egészében megegyezett *Az árnyékkirály* utolsó 5 fejezetével. Úgy tűnik tehát, hogy Krúdy eredetileg egy kisebb, novellisztikus verzióban gondolkodott, ennek lenyomata *Az árnyékkirály*, amely lényegében korrajz a Jagellók Magyarországról. 1926 végére viszont úgy döntött, komolyabb vállalkozásba fog, és három kortárs főszereplő, II. Lajos, Szapolyai János és Habsburg (I.) Ferdinánd alakja köré szervezve mutatja be a sorsdöntő 1526-os évet.

Magyarország 1526-ban

■ Ha csak a regények címeit nézzük, vagy Krúdy már idézett nyilatkozatát olvasuk a *Pesti Futár*-ban, úgy tűnik, többről van szó, mint egy mégoly sorsdöntő év krónikájáról. Három uralkodó, II. Lajos, Szapolyai és Ferdinánd bemutatását ígéri Krúdy, a regények szemhatára azonban ennél jóval szűkebb. Bár a *Mohács* valóban tárgyalja a csatát megelőző éveket, hozzávetőlegesen Mária Magyarországra jövetelétől, vagyis 1521-től 1526-ig, a két későbbi regény csak néhány hónap története. A Szapolyainak szentelt *Festett király* a csata utáni hetekben indul, az őszi tokaji szüret képeivel, és János királlyá koronázásával ér véget 1526 novemberében, noha János ezt követően még közel másfél évtizedig uralkodott. *Az első Habsburg* innen veszi fel a fonalat, vagyis 1526. november második felében indul, és lényegében véget ér Ferdinánd 1526. decemberi királlyá választásával. Az utolsó három fejezet ugyan nagy ugrásokkal egészen 1527 novemberéig, Ferdinánd székesfehérvári koronázásáig és II. Lajos újratemetéséig tágítja a cselekmény időkeretét, de ez inkább afféle epilógus, a lényeges események alig néhány hét alatt zajlanak. Arról tehát végképp nincs szó, hogy Krúdy az 1564-ig uralkodó Ferdinándról teljes körű portrét akarna rajzolni.

Erre már csak azért sem kerülhet sor, mert a trilógia címszereplői ugyan – a *Mohács* kivételével – királyok, egyikük sem főszereplő. II. Lajos még viszonylag jelentősebb szerepet játszik a *Mohács*-ban, de a trilógia két másik részén már egyértelműen érződik, hogy János király és Ferdinánd csak háttéralakok: a két folytatás, sőt az

egész trilógia igazi hőse (hősnője), főszereplője és összetartó ereje Mária királyné. A főbb és mellékszereplők annyiban kerülnek bele e regénybe, hogy valamilyen viszony fűzi őket Máriához: Lajos a férje, Szapolyai makacs és talán valóban csalódott kérője, Ferdinánd a bátyja. Még inkább aláhúzza ezt a mindent meghatározó jelenlétet, hogy a *Mohács* nyitójelenete az innsbrucki zárdában játszódik, ahol Mária várja a magyarországi kérőket, akik majd elkísérik leendő férje országába. Az *első Habsburg* zárójelenetének színhelye pedig a székesfehérvári bazilika, ahol Mária lerója tiszteletét halott férje előtt, és bejelenti, hogy örökre távozik az országból. A női hősteket oly nagy szeretettel megrajzoló Krúdy tehát lényegében egy trilógiát szentelt Habsburg Mária 1522–1527 közé eső magyarországi éveinek.

Mégsem lenne jogos azt mondani, hogy a regények Máriáról szólnak. Inkább azt, hogy Mária az a szereplő, akit klasszikus rezonőr hiányában Krúdy arra használ, hogy az ő szemzőgéből, az ő szemével mutassa meg a Magyarország sorsát századokra új pályára állító hetek, hónapok eseményeit. Az igazi főszereplő érzésem szerint maga a többször elátkozott 1526-os esztendő, melynek elmúlását oly nehezen tudják kivárni a regény szereplői. Ha csak a *Mohácsot* nézzük önmagában, ez még nem ilyen nyilvánvaló. De ha melléolvassuk a *Festett királyt* és *Az első Habsburgot* is, világossá válik, hogy Krúdy egy korszakváltás sorsdöntő hónapjait írta meg.

Ebből a szempontból fontos, hogy Krúdy a kötetkiadás idejére át- és egybedolgozta az eredeti *Mohácsot* *Az árnyékkirály*val. Az eredeti verzió azzal ért véget, hogy a király elindult Mohács felé. A csatáról nem esett benne szó. Azzal, hogy Krúdy *Az árnyékkirálynak* kifejezetten a csata eseményeit és Lajos halálát tárgyaló végét a *Mohács* végére illesztette, a regény eredeti változata egyfajta előjátékká, a tragikus vereséget magyarázó, értelmező korrajzzá vált. Ha tehát egyben olvassuk a három regényt, az elsőben (*Mohács*) arra kapunk magyarázatot, miért hullott szét és bukott el az a régi Magyarország, melynek II. Lajos volt a királya. A *Festett király* és *Az első Habsburg* mintegy az új idők geneziséét tárgyalja. Hogyan jutott Magyarország trónjára egy az országot alig ismerő dinasztia, illetve hogyan próbált a realitásokkal nem számolva a magyar nemesség mindenáron kergetni egy nemzeti függetlenségi álmod Szapolyai, a nemzeti király megválasztásával.

A kommentárok ki szokták emelni, hogy az utolsó regény címadása lényegében téves, hiszen I. Ferdinánd nem az első, hanem a harmadik Habsburg-házból való királya volt Magyarországnak.⁷ Bár Krúdy pontatlansága közmondásos, alább néhány példával illusztrálom is véletlen vagy szándékos tévesztéseit, a címadás háttérében véleményem szerint mégsem a tények semmibevétele áll. Ferdinánd nemcsak ezen a néven volt első a magyar trónon, de ő volt az, aki makacs és kitartó politikájával megeremtette a Habsburgok dunai monarchiájának kereteit. Olyan államalakulat királya lett, mely tagállamait tekintve 1918-ig változatlan maradt. Krúdy ennek a születését rajzolja meg a trilógiában. A regények tehát sokkal többről szólnak, mint a mohácsi vereségről, hiszen sokkal többről szólt 1526 is: a régi Magyarország bukásáról és egy új kereteket teremtő korszak hajnaláról. Különös melankóliát kölcsönöz ugyanakkor a regényeknek, hogy Krúdy olyan időszakban írta meg a Habsburg-dinasztia és Magyarország összefonódásának eredettörténetét, amikor már nemcsak a történelmi Magyarország süllyedt el az első világháború vérzivatarában, de Közép-Európa meghatározó entitása, a Habsburg Monarchia is. Az olvasónak óhatatlanul az az érzése támad, hogy Krúdy ezt még Trianonnál is nagyobb változásnak élte meg.

De ha a regények időkerete ilyen rövid, az azzal kecsesget, hogy a szerző alapos ismeretekre tehetett szert a tárgyalat, rövid korszak kapcsán, tehát a regény nemcsak érdekes, de történetileg is hiteles. Vessünk egy pillantást a trilógiára ebből a szempontból.

Történelem vagy regény?

■ Heller Ágnes szerint „a történelmiségre igényt tartó regény, amely nem tesz eleget a valósra vonatkozó, történelmileg változó feltételeknek és így nem elégíti ki azt a bizonyos valóságigényt, csalódást fog szerezni az olvasónak, aki történelmi regényként olvassa”. Hiszen bár a történelmi regény nem szaktudomány, még az „író is csak teljesen fiktív regényalakjait mozgathatja teljesen szabadon, sőt, még ezt is csak csínjával teheti, mivel nem találhatja ki szabadon azokat a történelmi eseményeket sem, amelyek fantázia alkotta hőseinek életében nagy szerepet játszanak”.⁸ Mi a helyzet Krúdynál fikció és valóság szemszögéből?

Akármi is volt az író szándéka, mégiscsak Krúdy-regényekről van szó, márpedig aki Krúdyt vesz a kezébe, az szerelemi históriákra, könnyed kalandokra és minde nélkülött hatalmas lakomákra számít. A finom ízlésű Márai mindenestre ezt látta a regényekben: „Krúdy történelmi regényei. A mohácsi vést közvetlenül megelőző és követő idő történetét akarta megírni. [...] amikor a királynő, a főurak és az érsekek egyetlen gondja, hol, mikor lehet valami falnivalót találni. Zápolya a regényben tíz ujjal zabál bográcsgulyást. Olvasás közben az embernek farkasétvágya támad.”⁹ Az bizonyos, hogy kevés olyan történelmi regény van, amiben annyit esznek, mint Krúdynál. Olykor azonban látható, hogy az ételnek szimbolikus funkciója is van. A *Mohács* egyik jelenetében Lajos király jóízűen rákot falatozik, és megkérdi, honnan valók az állatok. Mária felvilágosítja, hogy a Duna mentén fekvő Csele-patakból származnak. Hátborzongató jelenet, ha meggondoljuk, hogy Lajos később abba a patakba fullad bele, hogy eledelül szolgáljon az ott maradt rákoknak.

Enni tehát esznek a regényekben, hol rákot, hol bográcsgulyást vagy különféle halakat, de nem hiányzik a szerelem sem. Olyannyira nem, hogy Kelemen Zoltán egyenesen azon a véleményen van, hogy a királyregények valójában szerelemes regények.¹⁰ A *Mohács* esetében ez nem is olyan meglepő, hiszen az Lajos és Mária, a két egymásba kapaszkodó fiatal története. De nem hiányzik a szerelmi szál a későbbi két folytatásból sem. És a vágy titokzatos tárgya mindig Mária. Szapolyai már a *Mohács* zárójelenetében házasságot ajánl a megözvegyült királynénak, amit aztán a *Festett király* lapjain megismétel, de állandóan kérők érkeznek tőle, az utolsó regényben is. De nemcsak János vajda rajong az özvegyért: Krúdy utal rá, hogy nem közömbös iránta a sánta Báthori nádor sem, illetve mind a *Festett király*, mind *Az első Habsburg* lapjain fellépett egy-egy igazi lovagot (a beszédes nevű Crudy, illetve Podvinyay Tamás személyében), aki reménytelen szerelemtől vezetettve életét adja a királynéért. De mindez csak fikció?

Ahogy Heller Ágnes is írta, a szerző leginkább kitalált alakjai esetében tudja szabadon formálni a történeteket. Sienkiewicz *Quo vadis?*-ának két legfontosabb karaktere Petronius és Péter apostol, de a regény főhőse két római fiatal, Vinicius és Lygia. Mivel kitalált szereplők, bármit tehetnek, bárhol felbukkanhatnak, hiszen nincs valóságreferenciájuk. Krúdy érdekes módon lemond az ilyen fiktív rezonőr figura alkalmazásáról. *Az árnyékkirály* írődeákja képviselte eredetileg ezt a figurát, de a trilógia kanonizált darabjaiban nem bukkan már fel, és más helyettese sem akad. Így Krúdy szinte kizárólag olyan szereplőkkel dolgozik, akik a történelem lapjairól kerülnek a műbe, így a regényalakok esetében a fikciónak szinte semmi terepe nem marad. Akikkel a regényekben találkozunk, forrásokkal igazolható módon éltek, és többnyire azt a posztot, hivatalt töltötték be, és annak a pártján álltak vagy azzal voltak ellenséges viszonyban, amit és akiről Krúdy ír. Ez a kor alapos ismeretét és komoly előtanulmányokat feltételez. Ha a regények forrásait nézzük, lényegében könnyű helyzetben vagyunk, mert a már idézett interjúban Krúdy maga mondja, hogy a regények megírása előtt többek között Jászay Pál, Ortvy Tivadar és Fraknoi Vilmos

műveit forgatta.¹¹ Regényírótól nem várható el, hogy levéltári kutatásokat folytasson, de ha valóban a felsorolt szerzőkből dolgozott, sietve leszögezhetjük, hogy az elérhető legjobb és legkorszerűbb szakirodalmat használta. Jászay Pál műve, *A magyar nemzet napjai a mohácsi vész után* ugyan már 1846-ban megjelent, de nem számított elavultnak. Ortvy Tivadar Habsburg Máriáról szóló biográfiája pedig 1914-ben jelent meg, vagyis kifejezetten friss szakirodalomnak számított. Részletesebb elemzésre most nincs mód, de néhány jellemző példával kiválóan lehet illusztrálni, mennyire szorosan követte Krúdy a forrásait.

Az árnyékkirály egyik jelenetében Ulászló, Miksa császár és Zsigmond lengyel király találkoznak Trautmannsdorfnál. Krúdynál a következőket olvashatjuk: „Miksa császár a harti erdőnél, Trautmannsdorfnál várakozik reánk. [...] A három gyaloghintó három irányból érkezett meg az erdő széléhez, és a hintóvivők ügyességét bizonyítja, hogy egyik sem előzte meg a másikat. A királyok nem szálltak ki hintóikból, így nyújtottak egymásnak kezét.” Ortvyánál a következőket olvashatjuk erről: „[...] a harti erdőnél, Trautmannsdorfnál, hol a császár töltötte az éjszakát, találkozott Ulászló és Zsigmond királyokkal és kíséretükkel. A fejedelmek ki sem szállva gyaloghintóikból, meleg kézszorítással és kevés szóval üdvözölték nagy meghatottan egymást.” Az átvétel egészen nyilvánvaló, és ilyen még tucatszám lehetne idézni. De Krúdy nemcsak forrásai szövegét, képanyagát is hasznosította. A 19–20. század fordulóján írott történelmi művek a mainál lényegesen gazdagabb képanyaggal jelentek meg. Ortvyánál Krúdy nemcsak leírást, de rajzot is talált a trautmannsdorfi találkozóóról.¹²

A mozgalmasabb jelenetek mellett számos portré is díszítette a kötetet. A mellékelt ábrán Brandenburgi Györgynek az a képmása látható, mely Ortvy könyvében is megtalálható.¹³ A kép díszesen öltözött, borotvált, de pofaszakállas férfit ábrázol, fején fekete baret, vállán vastag aranylánc három sorban, nyakában valamilyen rendjel.

A *Festett királyban* Brandenburgi György Pozsonyban keresi fel Mária királynét. Belépésekor Krúdy a következő leírást adja róla: „Kihez lehetne hasonlítani a Brandenburgit, amikor násznagy-léptekkel végigment vala a piactéren, bársonyköpenyege az aranyhímezései miatt akár oltárterítő is lehetett volna egy kisebb apátság templomában, nyakában háromszoros vastag aranylánc, amely kinyújtva bizonyára hosszabb lehetett egy ölnél; valamely csodálatos rendjelet az inge felett viselt, amely messzire vakított. Fekete bársonybaretjtjén ugyancsak aranylánc volt, míg kezén hófehér kesztyűk, [...] Széles arca volt, mint egy katonának, aki sebhelyet és vidámságot egyformán az arcán visel. Ez az arc bajusztalan és szakálltalan volt, mert a lovagrendekben akkoriban jött divatba, hogy némelyek sima arccal különböztetik meg magukat. Ámde kétoldalt hatalmas oldalszakáll, mint va-

lami kerítés zárta be az arcot: sűrű és fekete, mint a vadkan sörtéje.”

Persze Brandenburgi Györgyről nincs túl sok kép, Krúdy nyilván azzal dolgozott, amit talált. Beszédesebb, hogy I. Ferdinándot hogyan láttatja az olvasóval *Az első Habsburg* lapjain. Szapolyai követei, Bánffy Jakab és Csézi András prépost a Stephansdomban jutnak Ferdinánd elé. Amikor beléptek „Ferdinánd őfensége az imazsámolyon térdelt. [...] Hosszúkás fejű, úgynevezett kalácsképzű volt; fejének felső részéből bizonyosan sokat elfödött a korona is, míg arcának alsó részét nyújtotta a szakáll, amely fodorintatlanul, simára fésülve, egyenes szálakban vette körül fülét-

től kezdve arcát. Ez a szakáll a fiatalkor szakállának látszott, amelyet még nem nyestek meg, hogy tömöttebben növekedjék. Barna és ritkás volt ez a szakáll, amely felett félhold alakjában keskenyre fogott bajusz helyezkedett el.” Elég egy pillantást vetnünk Ferdinándnak arra a nem túl ismert, ám Ortvaynál szintén megtalálható¹⁴ ábrázolására, mely őt imádkozás közben ábrázolja, hogy lássuk, bizonyosan ez volt Krúdy mintája.

Krúdy többnyire valóban pontos. Főleg a két utolsó regényre igaz, hogy igen apró részletekre is figyel, és a megfelelő emberek a megfelelő helyen tűnnek föl. Ha valaki tehát Krúdy alapján akarja megismereni a korszak főbb szereplőit, a szerző jó kalauznak bizonyul. Olyan apró részletekig igaz ez, hogy tudja és megírja, hogy a Mohácstól menekülő Brodarics kancellárt útközben kirabolják, és egy szál papucs-

ban és köpenyben érkezik Pozsonyba. Majd amikor pártot vált, többek között arra hivatkozik, hogy féléves szolgálataiért csak 50 forintot kapott. Ezek mind helytálló, forrásokkal is igazolható adatok.

Ez a pontosság azonban nem jelenti azt, hogy olykor ne találnánk példát vaskos tévedésekre vagy ellentmondásokra a szövegben. A *Mohács* egyik jelenetében Mária azon sajnálkozik, hogy nagyapja, Miksa császár a lázadó tiroli parasztok miatt nem lehet jelen 1521 decemberében Bécsben, Mária jelképes esküvőjén. Nemcsak arról van szó, hogy a tiroli parasztok csak 1524–25-ben lázadtak föl a nagy német parasztháború keretében, de főleg arról, hogy 1521-ben Miksa császár már két éve nem élt. Vagy említhetjük Logus Tamás esetét (az ő alakja mögött alighanem a valójában György, azaz Georg keresztnévű sziléziai humanistát, Georgius Logust sejtethetjük), akit 1521-ben az a VII. Kelemen pápa ajánl Mária figyelmébe, aki a valóságban csak 1523 októberétől foglalta el Szent Péter trónját. Ilyen hibák, tévesztések, nagyvonalú pontatlanságok főleg a Mohácsban fordulnak elő, a másik két regény ilyen szempontból sokkal „megbízhatóbb”. A kérdés csak az, hogy figyelmetlenség vagy szándékosság áll-e az eltérések hátterében.

Legenda és valóság

■ Egy részük bizonyosan egyszerű *lapsus* a nem szakmabeli író részéről. De vannak jelenetek, ahol Krúdy kifejezetten szabadjára ereszti a fantáziáját. Ez viszont nem véletlen, hanem írói attitűd. A *Festett király* egyik fejezetében így vall erről: „A történelemben megtaláljuk a pusztá tényeket, de a többi a fantáziára bízák a tudósok, mindenkinek: költőnek vagy vándorlegénynek a fantáziájára.” Ez a fontos mondat a regény utolsó nagy egységét vezeti be, azt a részt tudniillik, amire semmiféle történeti bizonyíték nincs, kellően regényes is ahhoz, hogy a fantázia szüleményének tartsuk. Arról van szó, hogy 1526 novemberében Krúdy az író, titkon Crudy lovag kíséretében elviszi Máriát Fehérvárra, ahol az ellenségévé vált Szapolyai épp eltemettetni készül Lajos királyt. Adataink szerint Mária semmiképpen nem vett részt a novemberi fehérvári temetésen. Amit tehát Krúdy ír, merő kitaláció. Csakhogy nem vezeti félre az olvasót, hiszen előre szól, hogy vannak dolgok, amik kigondolása nem a tudomány, hanem a fantázia feladata. És elkezd mondani egy mesét „a fantázia szerint”.

A Mohács utáni események egyik legvitatottabb pontja a király sorsa. Szerémi György krónikája óta újra és újra felbukkan az a legenda, hogy Lajos király nem fulladt a Csele-patakba, hanem menekülés közben, Szerémi szerint Dunaszekcsón, Szapolyai János öccse, György háromélű cseh karddal leszúrta. Amikor Krúdy elviszi Máriát a fehérvári temetésre, ahol a királyné éjjel, lopva megnézi Lajos holttestét, szúrásnyomokat fedez fel rajta, melyek háromélű cseh kardtól származtak. Krúdy verziója szerint az éjjeli templomban III. Richárd módjára felbukkan a királygyilkosnak tartott Szapolyai, és ismét kísérletet tesz, hogy elnyerje az özvegy kezét. A jelenet dulakodásba fullad, és Máriát csak Crudy lovag önfeláldozása menti meg, aki életét adja azért, hogy a királyné egérutat nyerjen.

Maga az alapszituáció, Mária Crudy lovaggal a fehérvári székesegyházban, egyértelműen fikció. De nagyon ügyesen komponált fikció, mert a keretei részben valósak vagy valószínűek, részben korabeli legendákon alapulnak. A Szapolyai és Mária közti házasság tervét ma már nem tartja realitásnak a szakirodalom, de Krúdy forrásai még nem foglaltak ilyen egyértelműen állást a kérdésben. Ortway szerint 1526 végén és 1527 elején folytak tárgyalások Mária és János király házasságáról. Ez a szép-író Krúdynak épp elég muníció volt ahhoz, hogy beleszöjje a regényekbe a Máriáért epekedő Szapolyai alakját.

Lajos király halálának körülményei szintén nem légből kapottak. Szerémi gyilkosságverzióját ugyan a szakma régóta merő kitalációnak tekinti, de az kétségtelen, hogy Szerémi olyan pletykát örökített meg, melyet sokfelé terjesztettek és szívtében beszéltek a 16. század közepén. Amikor tehát Krúdy eljátszik a gyilkosság gondolatával, tulajdonképpen nem tesz mást, mint hangot ad a regényben a korabeli szóbeszédnek. Megteheti: szépíró, s mi több, a fehérvári kaland előtt figyelmeztette az olvasóját, hogy az író fantáziájának szüleményét fogja olvasni. Ha tetszik, korrektebb volt, mint Szerémi, aki színigazsággént ír Lajos király sebeiről.

Krúdy regényt írt, nem történelemkönyvet. Ugyanakkor messzemenőig tájékozódott a témájáról. Ha valaki Krúdyval a kezében akarna eligazodni 1526 Magyarországnak felső köreiből, elég pontos információk lennének a birtokában. Ebből a szempontból a két folytatás sokkal alaposabb munka, mint a legismertebb kezdő darab, a *Mohács*. Azt gondolom, ha Benedek Marcell olvasta volna a másik két könyvet is, mindenképpen kedvezőbb benyomása lett volna Krúdyról. A három királyregény együtt sem nagyeposz. Mégis nagyszerűen megrajzolt figurákkal teli ábrázolása egy új korszak bukásának és egy új születésének.

■ JEGYZETEK

1. Benedek Marcell: *A Mohács-centenáriumi regényei*. Korunk 1927. 382–384.
2. Uo.
3. Rédey Tivadar: *Mohács emléke költészetünkben*. In: *Mohácsi emlékkönyv*. Bp., 1926. 313–335.
4. Simai Ödön: *Mohács a magyar költészetben*. Mohács, 1905.
5. Dézsi Lajos: *A magyar történelmi tárgyú szépirodalom*. Bp., 1927. In: *A magyar történettudomány kézikönyve*. Bp., 1987. 269–434.
6. *Mohács, avagy kavardás egy Krúdy-regény körül*. In: Krúdy Zsuzsa: *Apám, Szindbád*. Bp., 2013. 218.
7. 1437–1439 között Albert, majd 1453–1457 között fia, V. László ült Habsburgként a magyar trónon.
8. Heller Ágnes: *A mai történelmi regény*. Bp., 2010. 36–38.
9. Vö. Kelemen Zoltán: *Történelmi emlékezet és mítikus történet Krúdy Gyula műveiben*, Bp., 2005. 124.
10. Kelemen: *Történelmi emlékezet... i. m.* 214.
11. Krúdy Zsuzsa: *Apám, Szindbád... i. m.* 215.
12. Ortvy Tivadar: *Mária, II. Lajos magyar király neje (1505–1558)*. Bp., 1914. 45.
13. Vö. Ortvy: *i. m.* 214.
14. Vö. Ortvy: *i. m.* 287.

